

تبیین ارث طبقات سه‌گانه وارثین به روشی نو

امیر حمزه سالارزایی

دانشگاه سیستان و بلوچستان

چکیده

ارث به معنای ترکه متوفای و نقل آن به منسوبان و خویشاوندان زنده وارث بر اوست.

طبق قاعده اقریب و نصوص شرعی، وارثین نسبی میت به سه طبقه زیر تقسیم می‌شوند:

- ۱- پدر و مادر و فرزندان و در درجات بعد فرزندان فرزندان به ترتیب اقریب.
- ۲- خواهران و برادران و اجداد و در درجات بعد فرزندان خواهر و برادران و نیز اجداد بالاتر میت به ترتیب اقریب.

۳- عموها و عمه‌ها، دایه‌ها و خاله‌ها و در درجات بعد فرزندان آنان. و اما در میان وارثین سببی، وارث زن و شوهر (که آن دو با همه وارثین مشارک هستند) و در نهایت ارث متوفای بدون وارث که متعلق به امام معصوم (علیه السلام) و جانشین آن حضرت است، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

جهت تسهیل تقسیم سهام وارثین مختلف، می‌توان این امر را از راه فرمولهای ریاضی عملی ساخت.

مقدمه

ارث در لغت به معنی ترکه و اموالی است که از متوفای به‌جا می‌ماند و به خویشاوندان نسبی (که رابطه و پیوند خونی با متوفای دارند) به ترتیب اقریب و به خویشاوندان سببی که از جمله آنها همسر می‌باشد می‌رسد و در نهایت ارث متوفای بدون وارث از آن امام (ع) است.

به طور کلی اشخاصی که به موجب نسب ارث می‌برند سه طبقه‌اند:

۱- والدین و اولاد او

۲- اجداد و برادر و خواهر و اولاد آنها

۳- عمو و عمه، دایی و خاله و اولاد آنها

در خویشاوندان نسبی عموماً خویشاوندان ارث بر نزدیکتر مانع ارث خویشاوندان دورتر می‌شوند.

مالکیت ورثه نسبت به ترکه متوفای وقتی مستقر می‌شود که کلیه دیون و حقوق مالی که بر ذمه متوفای بوده است تأدیه شود.

در بین وراثت طبقه اول اگر میت اولادی نداشته باشد، اولاد اولاد او هر قدر که پایین بروند جانشین پدر یا مادر خود بوده با هر یک از والدین متوفای که زنده باشد ارث می‌برند؛ و نیز در طبقه دوم اگر برای متوفای برادر یا خواهر نباشد اولاد آنها هر قدر پایین تر روند جانشین پدر یا مادر خود بوده و با هر یک از اجداد متوفای که زنده باشد ارث می‌برند و همین‌طور اولاد عمو و عمه، دایی و خاله در طبقه سوم وقتی که هیچ‌کدام از آنها نباشند جانشین آنها می‌شوند.

به طور کلی، وارثین برخی به فرض (سهام معین در قرآن که عبارتند از: $\frac{1}{2}$ ، $\frac{1}{4}$ ، $\frac{1}{8}$ ، $\frac{1}{4}$ ، $\frac{1}{8}$) و بعضی به قرابت و برخی گاهی به فرض و گاهی به قرابت ارث می‌برند و برخی به رد نیز ارث می‌برند. اشخاصی که به فرض ارث می‌برند عبارتند از: مادر (با حاجب $\frac{1}{2}$ و بدون حاجب $\frac{1}{4}$ از کل ترکه)؛ زوج (با حاجب $\frac{1}{2}$ و بدون حاجب $\frac{1}{4}$ از کل ترکه)؛ زوجه (با حاجب $\frac{1}{8}$ و بدون آن $\frac{1}{4}$ از کل ترکه)؛ خواهران و برادران مادری (در صورت انفراد $\frac{1}{2}$ و در صورت تعدد $\frac{1}{4}$ از کل ترکه) و وارثین که گاه به فرض و گاه به قرابت ارث می‌برند عبارتند از: پدر، دختر و دخترها، خواهر و خواهرهای ابوینی یا ابی، وارثین دیگر غیر از مذکورین فقط به قرابت ارث می‌برند.

بنابراین سهم وارثین طبقات سه‌گانه مندرج را در حال انفراد و اختلاط با

نسبت‌های ریاضی تبیین می‌کنیم.^۱

تبیین ارث طبقات سه‌گانه وارثین

الف: محاسبه ارث وارثین طبقه اول

وارثین طبقه اول متوفا عبارتند از:

- ۱- پدر؛ ۲- مادر؛ ۳- دختر و دختران؛ ۴- پسران؛ ۵- فرزندان خنثای مشکل
- (جنسیت ذکور و اناث آنان واضح نمی‌شود)؛ ۶- اولاد و احفاد فرزندان متوفا؛
- ۷- همسر

کمیت و کیفیت تعلق ترکه خالص^۱ به وارث منفرد

چنان‌که پیش از این گفتیم تعلق ترکه را با فرض، انفراد و اختلاط وارثین هر طبقه بیان می‌کنیم.

حالت انفراد

۱- پدر در صورتی که در (طبقه اول) تنها وارث باشد، تمام ترکه^۲ را به قرابت می‌برد.

۲- مادر هم تمام ترکه را می‌برد لکن یک سوم آن را به فرض و دوسوم باقی‌مانده را به رد می‌برد؛ و چون پدر بنا به فرض موجود نیست حاجیت خواهران و برادران احتمالی متوفا معنی ندارد.

۳- اگر یک دختر تنها وارث باشد، نصف ترکه را به فرض و نصف باقی‌مانده را به رد ارث می‌برد؛ قاعده معروف اقریبیت و اهلیت تمتع^۳ دختر باعث عدم رد مازاد فرض او به خویشاوندان ذکور طبقات بعد می‌شود. فاضل مقداد، ذیل آیه شریفه «و لکل جعلنا موالی مما ترک الوالدان و الاقربون»^۴ می‌نویسد:

«الموالی هنا الوارث و الوالدان خبر مبتدا محذوف ای هم الوالدان و الاقربون و

۱- بررسی و شرح تفصیلی مباحث فقهی مربوطه در رساله دکترای این بنده مندرج است.

یتربیون الاقرب فالاقرب لقرینه معنی القرب»^۵. بنابراین تعصیب (اعطای مازاد فریضه دختر و دختران، خواهر و خواهران به خویشاوندان ذکور ابوینی طبقات و درجات بعد) از نظر فقه شیعه به اتفاق فقهای شیعه باطل است.

نکته: میزان ترکه خالص (پس از پرداخت دیون و حقوق مالی) را از این به بعد به X و تعداد افراد را در صورت تعدد بودن از یک صنف به n_i و سهام هر یک از افراد با استفاده از حروف لاتین مناسب نمایش خواهیم داد. به عنوان نمونه تعداد دختران را با n_1 و پسران را با n_2 و خنثی‌ها را با n_3 نمایش می‌دهیم. از این رو اگر دختران تنها وارث باشند سهم هر یک از آنها $\frac{2}{3n_1}X$ به فرض و $\frac{1}{3n_1}X$ به رد خواهد بود و قهراً مجموع سهام به فرض و به رد هر یک از آنها (در صورتی که سهم هر دختر را با علامت G نمایش دهیم) در نهایت به صورت زیر است:

$$G = \frac{2}{3n_1}X + \frac{1}{3n_1}X = \frac{X}{n_1}$$

و نیز B علامت سهم هر پسر و B_i علامت سهم هر خنثی خواهد بود.

۴- اگر تنها پسران وارث باشند، تمام ترکه را به قرابت می‌برند، پس سهم

$$B = \frac{X}{n_2}$$

۵- اگر یک یا چند خنثی به عنوان فرزند ارث بر متوفاً باشند، همانند پسران

تمامی ترکه تصفیه شده را به قرابت ارث می‌برند؛ یعنی

۶- اولاد اولاد متوفاً سهم والدین خویش را که در واقع فرزندان متوفاً هستند)

می‌برند و به طور مستقیم از متوفاً ارث نمی‌برند. بنابراین فرزند مذکر دختر متوفاً

نصف فرزند مؤنث پسر متوفاً ارث می‌برد.

البته اولاد اولاد متوفاً که درجه دوم از طبقه اول محسوب می‌شوند، با وجود

اولاد ارث بر خود میت که درجه اول طبقه اول هستند ارث نمی‌برند.

* - زن و یا شوهر در طبقه اول با وجود فرزند ارث بر میت از فرض کمتر

خویش (شوهر $\frac{1}{8}X$ و زن $\frac{1}{8}X$) برخوردارند.

حالت اختلاط

در این حالت مصادیقی را ذکر می‌کنیم که از تعداد برخوردارند، تا برای هر مورد فرمول کلی (برای n تعداد) بنویسیم.

۱- چنانچه وارثین یکی از والدین و دختران باشند؛ و $n_1 > 1$ باشد، آن‌گاه سهم نهایی هر دختر به صورت زیر است:

$$G = \frac{1 - (\frac{1}{6} + \frac{1}{30})}{n_1}$$

مثلاً اگر تعداد دختران (در میان وارثین فوق) دو نفر باشند سهم نهایی (به فرض ورد) هر دختر $\frac{2}{5}x$ و سهم نهایی یکی از والدین $(\frac{1}{6} + \frac{1}{30})$ هم $\frac{1}{5}x$ خواهد شد، یعنی:

$$G = \frac{1 - (\frac{1}{6} + \frac{1}{30})}{2} x = \frac{2}{5} x$$

۲- چنانچه وارثین والدین و دختران باشند، و $n_1 > 1$ باشد، در فرض فوق اگر تعداد دختران مثلاً چهار نفر باشند، آن‌گاه:

$$G = \frac{1 - (\frac{1}{3})}{n_1} x = \frac{1 - \frac{1}{3}}{4} x = \frac{1}{6} x$$

۳- چنانچه وارثین یکی از والدین و پسران میت باشند، سهم هر یک از پسران از رابطه زیر به دست می‌آید:

$$B = \frac{1 - (\frac{1}{6})}{n_2} x = \frac{5}{6n_2} x$$

۴- چنانچه وارثین فرزندان متوقفاً (اعم از پسر، دختر و ختای مشکل) باشند، و سهم ختای میانگین کلی سهم دختر و پسر باشد، سهام فرزندان از رابطه زیر محاسبه می‌شود:

$$G = \left(\frac{1}{4n_2 + 2n_1 + 3n_3} \right) 2x$$

$B = ۲G$ سهم هر پسر

$B_i = \frac{۲}{۴}B$ سهم هر خنثی

مثلاً اگر تعداد فرزندان یک دختر، یک پسر و یک خنثی باشد.

$G = (\frac{۱}{۴+۲+۳})۲x = \frac{۲}{۹}x$ سهم هر دختر

$B = \frac{۴}{۹}x$ سهم هر پسر

$B_i = \frac{۳}{۹}x$ سهم هر خنثی

کمیت و کیفیت ارث خنثای مشکل

در مورد نصیب خنثای مشکلی که سهم الارث ذکور خویشاوند هم رتبه او دو برابر سهم اناث اوست، سه نظر عمده فقهی وجود دارد:

الف: میانگین کلی، در این حالت اگر دختر را دو سهم و پسر را چهار سهم در نظر بگیریم، خنثی سه سهم خواهد داشت.

ب: میانگین موردی (نصف النصیبین)، در این حالت اگر خنثی با یک مذکر وارث باشد، یک بار خنثی را پسر فرض می‌کنیم قهراً سهم هر یک از آن دو معادل $\frac{۱}{۳}x$ و $\frac{۱}{۳}x$ خواهد شد، و بار دیگر خنثی را دختر فرض می‌کنیم و در نتیجه سهم خنثی $\frac{۱}{۳}x$ و سهم پسر $\frac{۱}{۳}x$ می‌شود، سپس دو حالت فوق $\frac{۱}{۳}x$ و $\frac{۱}{۳}x$ را جمع نموده و بر دو تقسیم می‌کنیم، در نتیجه:

$$B_i = (\frac{۱}{۳}x + \frac{۱}{۳}x):۲ = \frac{۵}{۶}x:۲ = \frac{۵}{۱۲}x$$
 سهم خنثی

و $\frac{۱۱}{۱۲}x$ هم سهم پسر خواهد شد.

و اگر خنثای مشکل با یک دختر وارث باشند، باز هم اگر خنثی را یک بار دختر و بار دیگر پسر فرض کنیم، پس:

$$B_i = (\frac{۱}{۳}x + \frac{۲}{۳}x):۲ = \frac{۷}{۱۲}x$$
 سهم خنثی

و اگر وارثین یک دختر و یک پسر و یک خنثی باشد، همچنان خنثی را یک بار پسر و بار دیگر دختر فرض می‌کنیم، با فرض پسر، دو پسر چهار سهم و یک دختر یک سهم لحاظ می‌شود، و از مجموع پنج سهم $\frac{۲}{۵}x$ سهم خنثی، و با فرض دختر

در مجموع چهار سهم می شود که سهم خنثی $\frac{1}{4}x$ می شود، و بالآخره

$$B_i = \left(\frac{1}{4}x + \frac{1}{5}x\right) : 2 = \frac{13}{40}x \quad \text{سهم خنثی}$$

و باقی مانده را تثلیث نموده، دوسوم آن را به پسر و یک سوم آن را به دختر

می دهیم؛ پس:

$$G = \frac{1}{3} \left(\frac{27}{40}x\right) = \frac{9}{40}x$$

$$B = \frac{2}{3} \left(\frac{27}{40}x\right) = \frac{18}{40}x$$

طبعاً اگر خنثای مشکل از زمره خویشاوندان مادری باشد که سهم الارث ذکور و اناث او برابر است، همانند ذکور و اناث، تعداد افراد آن ملاحظه می شود؛ و جنسیت در تعیین میزان سهم دخالتی ندارد.

ج: قرعه، برخی از فقها خنثای مشکل را از مصادیق قاعده فقهی قرعه می دانند و این شبهه و مشکل را از طریق قرعه حل می کنند. محقق حلی (ابوالقاسم نجم الدین جعفر بن الحسن) می نویسد: «اذا عرفت ذلك فاذا انفرد اخذ المال؛ و ان كانوا اكثر، فعلى القرعه و يقرع»^۶.

او در جای دیگر چنین می نویسد: «ولو اجتمع مع الانثى ذكر وانثى، قيل للذكر اربعة وللخنثى ثلاثة وللانثى سهمان. وقيل: تقسيم الفريضة مرتين، فتفرض مرة انثى ومرة ذكرا و يعطى نصف النصيبين وهو اظهر»^۷. چنان که اخیراً ذکر شد، محقق حلی، دو وجه میانگین کلی و میانگین موردی (نصف النصیبین) را به تفکیک بیان کرد.

در قانون مدنی ماده ۹۳۹ نیز میانگین کلی پذیرفته شده است.

چنانچه وارثین، والدین و فرزندان (دختر، پسر، خنثی) و همسر باشد فرمول

کلی به صورت زیر خواهد بود:

$$G = \left[\frac{1 - \left(\frac{F}{6} + \frac{M}{6} + \frac{C}{8} + \frac{1}{n_f}\right)}{4n_f + 2n_m + 3n_x} \right] \quad \text{سهم هر دختر}$$

$$B = 2G$$

سهم هر پسر

$$B_i = \frac{2}{4}B$$

سهم هر خنثی

در رابطه قبلی

F علامت اختصاری پدر

M علامت اختصاری مادر

n_p علامت تعداد زوجات متوفاست و W علامت سهم آنها؛ و شوهر که تعدد ندارد فقط سهم او را با علامت H نشان خواهیم داد.

C علامت اختصاری زوجین است، لکن در صورت وارث بودن زوج و با وجود فرزندان و احفاد متوفاً به جای C عدد ۲ و به جای n_p در صورت کسر عدد ۱ قرار می‌گیرد و در صورت وارث بودن زوجه و وجود فرزندان و یا اولاد آنها به جای c عدد ۱ و به جای n_p مربوطه تعداد زنان قرار می‌گیرد. و در صورت وارث نبودن فرزندان و اولاد آنها به جای c برای زوج عدد ۴ و برای زوجه عدد ۲ قرار می‌گیرد. بدیهی است با فقدان یا وارث نبودن هر مورد سهم او صفر شده و سهم مقدر او به دیگران می‌رسد مثلاً اگر وارثین چهار زوجه، مادر، دو پسر و دو دختر و دو خنثی باشند، طبق فرمول:

$$G = \left[\frac{1 - \left(\frac{0}{6} + \frac{1}{6} + \left(\frac{1}{8} + \frac{1}{4} \right) \right)}{8 + 4 + 6} \right]$$

سهم هر دختر

$$B = \frac{68}{332}x$$

سهم هر پسر

$$B_i = \frac{51}{332}$$

سهم هر خنثی

$$\left[\left(\frac{24}{332} \right) 2 + \left(\frac{68}{332} \right) 2 + \left(\frac{51}{332} \right) 2 + \frac{1}{6} + \frac{4}{32} \right] x$$

$$\frac{632}{332}x = x$$

مجموع سهام

سهام اولاد متوفاً هم از رابطه مذکور به دست می‌آید؛ بدین صورت که اولاد اولاد (اعم

اولاد (اعم از احفاد پسری و احفاد دختری) نصیب خود را به نسبت مذکر دو برابر مؤنث تقسیم می‌کنند. بنابراین رابطه کلی در این خصوص به صورت زیر است.

اگر G علامت سهم مقدر اولاد دختر متوقفاً و B سهم مقدر اولاد پسری باشد و G_1 سهم هر نوه مؤنث دختری و G_p سهم هر نوه مذکر دختری، و همین‌طور B_1 نصیب هر نوه مؤنث پسری و B_p نصیب هر نوه مذکر پسری باشد و n_5 تعداد نوه‌های مذکر و n_6 بیانگر تعداد نوه‌های مؤنث می‌باشند.

$$G_6 = \frac{G}{2n_5 + n_6}$$

پس:

$$G_6 = 2G_1$$

$$B_6 = \frac{B}{2n_5 + n_6}$$

$$B_6 = 2B_1$$

محاسبه ارث وارثین طبقه دوم

وارثین طبقه دوم عبارتند از:

- ۱- خواهر پدر مادری یا پدري؛ ۲- خواهران پدر مادری یا پدري؛
- ۳- خواهران یا برادر مادری؛ ۴- خواهران یا برادران یا خواهر و برادر مادری؛ ۵- جد پدري؛ ۶- جده پدري؛ ۷- جدوجده مادری؛ ۸- خواهران و برادران پدر مادری یا پدري؛ و ۹- اولاد خواهران و برادران مذکور و اجداد اعلاي متوقفاً.

علت این که وارثین فوق را به تفکیک نوشتیم، به خاطر تسهیل بیان سهام به فرض و رد و قرابت آنهاست. وگرنه به‌طور خلاصه وارثین طبقه دوم خواهران و برادران و اجداد می‌باشند.

چنان‌که پیش از این گفتیم سهام وارثین مذکور را نخست با فرض انفراد و آن‌گاه با فرض اختلاط بررسی و با فرض ترکیب x محاسبه می‌کنیم. و نیز S_p و B_p و $(SB)_m$ به ترتیب بیانگر سهم هر خواهر و برادر ابوینی یا ابی و هر خواهر یا برادر مادری خواهد بود و n_p تعداد خواهران پدر مادری یا پدري و n_x بیانگر تعداد برادران پدر مادری یا پدري است و n_q علامت تعداد برادران و خواهران مادری است.

الف: حالت انفراد (وارث یا وارثین از یک نوع)

۱- سهم یک خواهر پدر مادری یا پدري $\frac{1}{3}x$ به فرض و باقی مانده به رد می‌باشد. موضوع بطلان تعصیب پیش از این در طبقه اول گذشت.

۲- سهم خواهران پدر مادری یا پدري، (مثل سهم دختران متوفاً) $\frac{2}{3}x$ به فرض $\frac{1}{3}x$ به رد می‌باشد و فرمول کلی آن نیز همانند دختران متوفاً به صورت زیر است. یعنی اگر تعداد خواهران پدر مادری یا پدري بیش از یک نفر باشند؛ آن‌گاه سهم هر یک به فرض $\frac{2}{3n_v}x$ و به رد $\frac{1}{3n_v}x$ خواهد شد. آن‌گاه:

$$S_f = \frac{2}{3n_v}x + \frac{1}{3n_v}x = \frac{x}{n_v} \quad \text{سهم هر یک از خواهران پدر مادری یا پدري}$$

۳- سهم خواهر یا برادر مادری (که یکسان است) $\frac{1}{6}x$ به فرض $\frac{5}{6}x$ به رد است و چون خویشاوندان مادری در هر جا به طور یکسان و مساوی ارث می‌برند، مؤنث و مذکر لازم به تفکیک نیست.

۴- سهم خواهران یا برادران مادری یا یک خواهر یا یک برادر مادری از رابطه زیر به دست می‌آید. اگر $n_q > 2$ آن‌گاه:

سهم به فرض و رد هر یک از خواهران یا برادران مادری:

$$(SB)_m = \frac{1}{3n_q}x + \frac{2}{3n_q}x$$

مثلاً اگر متوفاً فقط دو برادر و سه خواهر مادری و ارث، داشته باشد پس:

$$(SB)_m = \frac{1}{15}x + \frac{2}{15}x = \frac{3}{15}x$$

شماره‌های ۵، ۶، ۷ و ۸: اجداد متوفاً است و هریک به تنهایی اگر وارث باشند، تمام ترکه را به قرابت ارث می‌برند.

۹- سهام خواهران و برادران پدر مادری یا پدري وقتی باهم هستند به قرابت بوده و به نسبت مذکر دو برابر مؤنث تقسیم می‌شود، پس رابطه کلی به صورت زیر است.

چنانچه n_1 بیانگر تعداد برادران پدر مادری یا پدري باشند، پس سهم هریک از خواهران پدر مادری یا پدري با وجود برادران مذکور

$$S_f = \frac{1}{2n_1 + n_v} x$$

$B_i = 2S_f$ سهم هر یک از برادران پدر مادری یا پدری
مثلاً اگر وارثین فقط دو برادر و دو خواهر پدر مادری یا پدری باشند

$$S_f = \frac{1}{2 \times 2 + 2} x = \frac{1}{6} x$$

و $B_f = 2(\frac{1}{6}x) = \frac{1}{3}x$ اولاد خواهران و برادران به طور مستقیم از متوفاً ارث نمی‌برند؛ بلکه در واقع سهم والدین خویش را (که در واقع خواهران و برادران متوفاً هستند) می‌برند؛ از این رو سهم اولاد ذکور خواهر متوفاً نصف اولاد اناث برادر متوفاست.

و اجداد اعلی نیز در واقع ارث والدین متوفاً را به تفکیک می‌برند.

ب: حالت اختلاط

۱- چنانچه وارثین یک خواهر پدر مادری یا پدری با یک خواهر یا یک برادر مادری باشند، $\frac{1}{3}x$ از آن یک خواهر یا یک برادر مادری است و از $\frac{2}{3}x$ باقی مانده $\frac{1}{3}x$ به فرض و $\frac{1}{3}x$ مازاد به رد به خواهر دیگر می‌رسد.

۲- چنانچه وارثین یک خواهر ابویی با چند خواهر، یا برادر مادری باشند، سهم هر یک از برادران یا خواهران مادری از رابطه زیر به دست می‌آید:

$$(SB)_m = \frac{1 - \frac{2}{3}}{n_q} x = \frac{x}{3} \times \frac{1}{n_q}$$

از آن جایی که خویشاوندان مادر عموماً، مذکر و مؤنشان به طور یکسان و مساوی ارث می‌برند و n_q مربوط به آنها در این جا و هر جای دیگر بیانگر تعداد ذکور و اناث آنهاست.

مثلاً اگر تعداد خواهران و برادران مادری ۴ نفر باشند آن‌گاه:

$$(SB)_m = \frac{1 - \frac{2}{3}}{4} x = \frac{1}{12} x$$

۳- چنانچه وارثین چند خواهر پدری و یک خواهر یا یک برادر مادری باشند سهام هر یک از خواهران پدری از رابطه زیر به دست می آید:

$$S_f = \frac{1 - \frac{1}{6}}{n_v} \cdot x = \frac{5}{6} x \times \frac{1}{n_v}$$

به جای n_v تعداد خواهران پدری قرار می گیرد.

البته خواهران پدری و یا به طور کلی خویشاوندان پدری وقتی ارث می برند که خویشاوندان پدر مادری وجود نداشته و یا وارث نباشند.

۴- چنانچه وارثین چند خواهر پدر مادری و چند خواهر و برادر مادری باشند سهم هر یک از دو صنف فوق از رابطه زیر محاسبه می شود.

$$S_f = \frac{2}{3n_v} x$$

$$(SB)_m = \frac{1}{3n_a} x$$

۵- چنانچه وارثین مذکور شماره ۴ به همراه زوج و یا زوجه باشند، سهام آنها از رابطه زیر به دست می آید:

$$S_f = \frac{1(\frac{c}{4} \times \frac{1}{n_f} + \frac{k}{6} \times \frac{1}{n_a})}{n_v} x$$

K نشان دهنده وحدت و تعدد خواهران و برادران مادری است، به طوری که

اگر یک خواهر یا یک برادر مادری وجود داشت $K = 1$ ؛ و اگر متعدد بودند $K = 2$ خواهد شد. n_a نیز بیانگر تعداد خواهران و برادران مادری است و c در این جا و در هر جای دیگر علامت زوجین است، که با وجود زوج $C = 2$ و با وجود زوجه $C = 1$ خواهد شد؛ و n_f نیز فقط بیانگر تعداد زوجات می باشد؛ n_v نیز در این جا نشان دهنده تعداد خواهان پدر مادری یا پدری می باشد.

مثلاً اگر وارثین ۳ خواهر مادری و ۲ برادر مادری، ۳ زوجه و ۴ خواهر پدر مادری باشند بنابراین:

$$S_f = \frac{1(\frac{1}{4} + \frac{1}{3})}{4} x = \frac{1 - \frac{7}{12}}{4} x = \frac{5}{48} x$$

سهم هر یک از خواهران پدر مادری

سهم هر یک از زنان

$$W = \frac{1}{12}x$$

سهم هر یک از خواهران یا برادران مادری

$$(SB)_m = \frac{2}{3}x$$

آن‌گاه سهام به دست آمده را می‌توان هم‌مخرج کرده و از یک نسبت محاسبه کرد. ۶- چنانچه وارثین خواهران و برادران و خنثی‌های مشکل پدر مادری یا پدری (تعداد خنثی‌های این طبقه با n_{11} و علامت سهم هر یک از آنها B_i) به همراه خواهران و برادران و خنثی‌های مشکل مادری و یکی از زوجین وارث باشند سهام آنها از رابطه زیر محاسبه می‌شود.

نکته: در مورد سهم خویشاوندان مادری جنسیت آنان تأثیری ندارد بلکه آنچه تأثیر دارد تعداد آنهاست، از این رو مذکر، مؤنث و خنثی از حیث سهم فرقی ندارند. البته درجات بعدی به عنوان یک نسل مستقل، سهم فرد یا افرادی را می‌برند که موجب پیوند آن به متوفاً شده است.

سهم هر یک از خواهران پدر مادری یا پدری و نیز جد پدری برابر است با:

$$S_f = \left[\frac{1 - \left(\frac{c}{4} \times \frac{1}{n_f} + \frac{k}{6} \times \frac{1}{n_g} \right)}{4n_{10} + 2n_v + 3n_{11}} \right] 2x$$

n_{11} و n_v و n_{10} به ترتیب بیانگر تعداد برادران (و نیز جد پدری) و خواهران خنثی‌های پدر مادری یا پدری است و n_g (در صورت کسر اصلی) نشان دهنده تعداد خواهران یا برادران و نیز اجداد مادری است. و S_f علامت سهم هر یک از خواهر پدر مادری و نیز جد پدری است و B_f سهم هر یک از برادران پدر مادری یا پدری و نیز جد پدری است. پس:

سهم هر یک از برادران پدر مادری یا پدری و نیز جد پدری برابر است با: $B_f = 2S_f$

سهم هر یک از خنثی‌های مشکل پدر مادری یا پدری برابر است با: $B_i = \frac{2}{3}B_f$

۷- چنانچه وارثین خواهران پدر مادری یا پدری و خواهران و برادران مادری؛ و زوج یا زوجه وارث باشند، در این حالت مطابق ماده ۹۲۷ قانون مدنی نقص بر کلاله ابوینی وارد می شود.

بنابراین سهم خواهران پدر مادری یا پدری از فرض $\frac{2}{3}x$ به قرابت کمتر از آن تنزل می کند.

رابطه کلی برای وارثین فوق به صورت زیر است:

$$S_f = \frac{1 - \left(\frac{c}{4} \times \frac{1}{n_f} + \frac{k}{6} \times \frac{1}{n_g} \right)}{n_v} x$$

n_v واقع در مخرج کسر اصلی چنانچه گذشت نشانگر تعداد خواهران پدر مادری یا پدری است.

۸- اگر وارثین طبقه دوم از تمام افراد و اصناف بودند، سهم آنان از رابطه زیر به دست می آید:

سهم هر یک از خواهر پدر مادری یا پدری و نیز سهم هر یک از اجداد مؤنث پدری است عبارت است از:

$$S_f = \left[\frac{1 - \left(\frac{c}{4} \times \frac{1}{n_f} + \frac{k}{6} \times \frac{1}{n_g} \right)}{4n_1 + 2n_v + 3n_1} \right] 2x$$

سهم هر یک از برادران پدر مادری یا پدری و نیز سهم هر یک از اجداد مذکر پدری برابر است با:

$$B_f = 2S_f$$

سهم هر یک از خنثی های مشکل طبقه دوم از صنف خواهران و برادران پدر مادری یا پدری:

$$(B_i) = \frac{3}{4} - B_f$$

البته جنسیت مشکل و یا خنثای مشکل در خصوص اجداد معنی ندارد، زیرا وضعیت جنسی آنان کاملاً به واسطه اولادشان مشخص شده است. وگرنه عنوان اجداد بی معنی می شود.

محاسبه ارث وارثین طبقه سوم

در طبقه سوم، به‌خاطر این‌که همه وارثین نسبی به قرابت ارث می‌برند (وقهراً سهام به فرض و رد در موردشان مصداق ندارد) از این‌رو شایسته است سهام افراد و اصناف و ارث را در حال اختلاط بررسی کنیم و برای هر حالت رابطه کلی را بنویسیم و علامتهای A و a و $n_{۱۲}$ و $n_{۱۳}$ به ترتیب بیانگر سهم و تعداد هر عمه پدر مادری یا پدری و هرخاله یادایی مادری است. A و a و $n_{۱۴}$ و $n_{۱۵}$ نیز به ترتیب علامت سهم و تعداد هر یک از عموهای پدر مادری یا پدری و هر یک از خاله‌ها و داییهای ابوینی یا ابی است و همین‌طور $n_{۱۶}$ تعداد خنثی‌ها از قبیل عمو و عمه ابوینی یا ابی می‌باشد؛ بنابراین:

۱- چنانچه وارثین عموها و عمه‌ها و خنثی‌های مشکل پدر مادری یا پدری و زن یا شوهر وارث باشند سهام آنها از رابطه زیر به دست می‌آید.

$$A' = \left[\frac{1 - \left(\frac{c}{4} \times \frac{1}{n_f} \right)}{2n_{14} + 2n_{12} + 3n_{16}} \right] 2x$$

سهم هر یک از عموهای پدر مادری یا پدری:

$$A = 2A'$$

سهم هر یک از خنثی‌های مشکل پدر مادری یا پدری:

$$B_i = \frac{2}{4}A$$

۲- اگر وارثین داییه‌ها و خاله‌های پدر مادری و نیز مادری به همراه زوج یا زوجه

باشند، سهام آنها از رابطه زیر به دست می‌آید:

$$a = \frac{1 - \left(\frac{k}{6} \times \frac{1}{n_{13}} + \frac{c}{4} \times \frac{1}{n_f} \right)}{n_{15}} x$$

که سهم هر یک از خاله‌ها و داییهای پدر مادری یا پدری است.

البته چنانچه یک خاله یا یک دایی مادر وارث بود $k = 1$ و $n_{13} = 1$ و اگر

چند نفر بودند $K = 2$ و n_{13} بیانگر تعداد خاله‌ها یا داییهای پدر مادری یا پدری است.

مثلاً اگر یک خاله و یک دایی مادری و دو دایی و یک خاله پدر مادری و شوهر وارث

باشند، آن‌گاه طبق رابطه فوق:

$$a = \frac{1(\frac{1}{3} + \frac{2}{4})}{3} x = \frac{1}{18} x$$

سهم خاله یا دایی مادری

$$a\epsilon = (\frac{k}{6n_{13}} x) = \frac{2}{6 \times 2} x = \frac{1}{6} x$$

و بالاخره $\frac{9}{18}x$ سهم زوج و $\frac{3}{18}x$ سهم دو دایی و یک خاله پدر مادری و $\frac{6}{18}x$ سهم خاله و دایی مادری است.

۳- چنانچه وارثین زن یا شوهر، عموها و عمه‌های پدر مادری و نیز عموها و عمه‌های مادری باشند، سهم افراد مذکور از رابطه بعدی به دست می‌آید:
سهم هر یک از عمه‌های پدر مادری یا پدری:

$$A' = \frac{1 - (\frac{c}{4} \times \frac{k}{6} \times \frac{1}{n_{13}})}{2n_{14} + n_{12}} x$$

سهم هر یک از عمه‌های پدر مادری یا پدری:

$$A = 2A'$$

علاوه بر توضیحات رابطه مسأله قبلی n_{14} و n_{12} در مخرج اصلی کسر به ترتیب بیانگر تعداد عمه‌ها و عموهای پدر مادری یا پدری است.

و اگر $K = 1$ اگر عمو یا عمه مادری واحد باشد و اگر متعدد باشند $K = 2$ و n_{13} تعداد اعمام مادری است.

مثلاً اگر یک عموی مادری و سه زوجه و دو عمه و دو عموی پدری وارث باشند، مطابق رابطه مذکور:

$$A' = \frac{1 - (\frac{1}{4} + \frac{1}{6})}{4 + 2} x = \frac{1}{12} x$$

$$A = 2A' = 2 \times \frac{1}{12} x = \frac{1}{6} x$$

سهم هر یک از زنان $W = \frac{1}{12}x = \frac{6}{72}x$

۴- چنانچه وارثین، عموها و عمه‌ها، داییه‌ها و خاله‌های پدر مادری و نیز خنثی‌های مشکل از این دو صنف به همراه شوهر یا زن باشند، سهام وارثین مذکور از رابطه زیر محاسبه می‌شود:

سهم هر یک از عموهای پدر مادری یا پدری:

$$A' = \left[\frac{1 - \left(\frac{c}{4} \times \frac{1}{n_f} + \frac{1}{3} \times \frac{1}{n_{15}} \right)}{4n_{14} + 2n_{12} + 3n_{16}} \right] 2x$$

سهم هر یک از عموهای پدر مادری یا پدری: $A = 2A'$

سهم هر یک از خنثی‌های پدر مادری: $B_i = \frac{2}{4}A$

و n_{15} واقع در صورت کسر اصلی هم بیانگر تعداد داییه‌ها و هم خاله‌های پدر مادری و هم تعداد خنثی‌هایی از این قبیل است. چون در خویشاوندان مادر تعداد دخالت دارد و سهم آنها از حیث جنسیت ذکور و اناث و خنثی برابر است.

مثلاً اگر شوهر، دوعمو و یک عمه پدر مادری و یک خنثی مشکل از این قبیل و یک داییه و دو خاله پدری مادری و دو خنثی از این قبیل وارث باشند، مطابق رابطه یادشده:

سهم هر عمه پدر مادری یا پدری:

$$A' = \left[\frac{1 - \left(\frac{2}{4} + \frac{1}{3} \right)}{4 \times 2 + 2 \times 1 + 3 \times 1} \right] 2x = \frac{2}{78}x$$

سهم هر عموی پدر مادری:

$$A = 2A' = \frac{4}{78}x$$

سهم هر خنثی از دسته اعمام پدر مادری:

$$B_i = \frac{2}{4}A = \frac{2}{78}x$$

سهم شوهر:

$$H = \frac{29}{78}x$$

سهم هر یک از احوال و خنثای از زمره آنان:

$$a = \frac{1}{15}x$$

نتیجه

روابط استخراج شده در نوع خود بی مانند است؛ از این رو راه جدیدی در حل مسائل نسبتاً مشکل ارث ارائه شده است و از طریق روابط ارائه شده مصادیق بی شمار سهام وارثین فرض بر و قرابت بر به سادگی قابل محاسبه می باشد.

یادداشتها

- ۱- در ماده قانون مدنی چنین آمده است:
حقوق و دیونی که به ترکه میت تعلق می گیرد و باید قبل از تقسیم آن ادا شود از قرار ذیل است:
۱- قیمت کفن میت و حقوقی که متعلق است به اعیان ترکه مثل عینی که متعلق رهن است.
۲- دیون و واجبات مالی متوفاً.
۳- وصایای میت تا ثلث ترکه بدون اجازه ورثه و زیاد بر ثلث با اجازه آنها.
(۲) - شهید ثانی می نویسد: اما الاب فارثه للجميع بالقرابة اذا لافرض له حينئذ (شرح لمعه، با تعلیق کلاتر، ج ۸، ص ۹۴).
- ۴- لِلرَّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا (نساء: ۷).
- این آیه شریفه اهلیت تمتع و بهره مندی از حقوق و اموال را با صراحت برای زنان ثابت می کند و قهراً موارد خلاف و استثنا باید به دلیل قطعی ثابت شود.
- ۵- نساء: ۳۳.
- ۶- کنز العرفان فی فقه القرآن، از: فاضل مقداد سیوری، ج ۲، ص ۳۲۵، مکتبه المرتضویة لاحیاء الآثار الجعفریة.
- ۷- شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام، محقق حلّی، انتشارات استقلال؛ ج ۳-۴، ص ۸۴۲ المقنعه، شیخ مفید، ص ۶۹۸ مندرج در الجوامع الفقهیه، منشورات مکتبه آیه الله المرعشی النجفی - قم. مختصر النافع، محقق حلّی، دارالکتب العربی، مصر، ص ۲۷۵.